

بازار تبریز در دوره ی قاجار

تألیف: اصغر محمدی واشرف گلچین

شماره کتابشناسی ملی : ۳۴۷۶۰۰۵

شابک : ۱۳۰۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۰۱-۲۵-۴ :

عنوان و نام پدیدآور : بازار تبریز در دوره ی قاجار/تالیف اصغر نجفی، اشرف گلچین.

مشخصات نشر : تبریز: انتشارات آلتین، ۱۳۹۳. مشخصات ظاهری : ۳۰۰ ص.: مصور.

موضوع : بازار تبریز یادداشت = کتابنامه.

موضوع : بازارها -- ایران -- تبریز -- تاریخ

موضوع : ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق.

ردیف بایگ کنگره : DSR/۲۰۷۹/ب/۳۴۴۳ ۱۳۹۳ رده بندی دیویی : ۹۵۵/۳۲۲

سرشناسه : نجفی، اصغر، ۱۳۴۴

شناسه افرو : : گلچین، اشرف، ۱۳۴۸ -

وضعیت فهرست نویسی : فایده

کتابخانه ملی

نام کتاب : بازار تبریز در دوره ی قاجار / تالیف : اصغر نجفی و اشرف گلچین

ناشر: انتشارات آلتین/ قطع: وزیری، ویراسته: محمد رضا قیاسی/تیراژ: ۱۰۰۰

چاپ: اول، اعظم /صحافی: امین، تأیید: ۱۳۹۱ / قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

لیتوگرافی: بابک / صفحه: ۳۰۰

ایمیل: rasoliyosef@yahoo.com yoserr40@yahoo.com

آدرس اینترنتی: www.arabiccc.blogspot.com

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۰۱-۲۵-۴

بخش مستقیم: آذربایجان شرقی، تبریز، رسولی: ۰۹۳۸۱۴۱۸۵-۰۹۱۴۴۱۲۷۴۹

تبریز: مرکز بخش چهارراه آبرسان: بخش دانشجوی و فروش تلفن: ۳۳۶۹۵۲۵-۳۳۶۱۱۱۲

ب. ب. س. ب. ۱۳۸۸/۱/۵ هیئت از مؤلفان کبری متن این کتاب برای انتشارات آلتین انتخاب شده است.

صفحه	عنوان
۶	مقدمه
۷	معرفی کتاب
۱۰	- تعریف مفاهیم
	فصل اول: تبریز و تاریخ مختصر آن
۱۶	۱- موقعیت جغرافیایی
۱۷	۲- تبریز در گذر تاریخ
۲۹	۳- نقشه های تاریخی تبریز
	فصل دوم: پیشینه بازار در ایران و تبریز تا روی کار آمدن قاجار
۳۲	۱- پیشینه بازار در ایران تا روی کار آمدن قاجار
۳۹	۲- پیشینه بازار تبریز تا روی کار آمدن قاجار
	فصل سوم: وضعیت بازار تبریز در دوره قاجار از نظر کالبدی، اقتصادی و تجاری
۵۴	۱- از نظر کالبدی
۵۶	۱-۱ معرفی باتیان اجزاء مهم بازار تبریز
۶۰	۲-۱ آثار زلزله بر بازار تبریز
۶۱	۳-۱ آثار سیل بر بازار تبریز
۶۵	۲- وضعیت اقتصادی و تجاری بازار تبریز
۷۳	۳- ریخت شناسی بازار تبریز
	فصل چهارم: بازار و بازاریان تبریز و حرکت های سیاسی - اجتماعی در قاجار
۸۵	۱- رابطه بازاریان و روحانیت در مسایل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی
۸۷	۲- بازار تبریز و جهاد با روسیه
۸۹	۳- بازار تبریز و جنبش تنباکو
۱۰۵	۳-۱ قیام زینب پاشا
۱۱۰	۴- بازار تبریز و نهضت مشروطه
۱۲۳	۴-۱ معرفی برخی از چهره های تاثیر گذار در نهضت مشروطه و رابطه آنها با بازار
۱۲۹	۵- بازار تبریز پس از نهضت مشروطه
	فصل پنجم: فضاهاى مذهبی، فرهنگی و خدماتی بازار تبریز در دوره قاجار
۱۳۳	۱- مساجد بازار

شده است.

در فصل سوم با عنوان «بازار تبریز در دوره قاجار از نظر کالبدی، اقتصادی و تجاری»، بازم با استناد به گزارش سیاحان و سفرنامه‌نویسان خارجی و برخی نویسندگان داخلی، وضعیت کالبدی بازار تبریز و تغییرات احتمالی و احداثهای جدید آن بیان شده که به علت عوامل و حوادث طبیعی مانند سیل و زلزله انجام گرفته است. همچنین در این فصل، توصیف سیاحان و جهانگردان از وضعیت تجاری و اقتصادی بازار تبریز و عوامل مؤثر بر اقتصاد شهر و بازار در قرن نوزدهم مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در فصل چهارم با عنوان «نقش بازار تبریز و بازاریان آن در حرکت‌های سیاسی و اجتماعی عصر قاجار»، چگونگی پیدایش برخی از حرکتها مانند مقابله با روسها، نهضت تنباکو، نهضت مشروطیت و استبداد صغیر تشریح شده و نقش بازاریان تبریز در راهنمایی‌ها و رهبری روحانیان در آن حرکتها تبیین گردیده است و تعدادی از چهره‌های شاخص تبریز که با بازار و بازاریان تبریز مرتبط بوده‌اند و در پیشبرد نهضت در رساندن حرکت‌های سیاسی- اجتماعی نقش مهمی داشته‌اند معرفی شده‌اند.

در فصل پنجم با عنوان «عوامل فضاهای مذهبی، فرهنگی و خدماتی بازار تبریز در دوره قاجار»، مساجد و مدارس بازار معرفی شده و با استناد به مدارک موجود از جمله وقف نامه‌ها، بانیان آن‌ها، تغییرات به عمل آمده در آن نقش و اهمیت آنها در دوره قاجار توضیح داده شده و از فضاهای خدماتی موجود در بازار و محدوده آن زورخانه‌ها، و حمام‌ها، قهوه‌خانه‌ها و اندیشه‌های خیریه موجود در بازار معرفی شده‌اند و در باره هر کدام از آنها توضیحاتی خلاصه‌ای داده شده است.

در فصل ششم با عنوان «وضعیت اجتماعی بازار تبریز در دوره قاجار»، به اصناف، تجار، پیشه‌وران، و تشکلهای صنفی پرداخته شده و ضمن توضیح گذرا درباره تاریخچه پیدایش اصناف و پیشه‌وران، وضعیت آنها در دوره صفویه و بخصوص قاجاریه به طور اعم و در تبریز به طور اخص مورد بحث و بررسی قرار گرفته و هر کدام از پیشه‌وران و مشاغل موجود در بازار تبریز به طور مستقل معرفی و توضیحاتی در باره آنها آورده شده است و درباره مشاغل و پیشه‌هایی که تغییر یافته یا منسوخ شده‌اند توضیح داده شده است.

در فصل هفتم، با عنوان «معرفی برخی از اجزاء مهم و تاریخی کالبد بازار تبریز»، راسته‌های اصلی و فرعی بازار، بازارچه‌ها، تیمچه‌ها، دالان‌ها، سراها و دیگر اجزاء کالبدی که مجموع تعداد هر کدام از آنها به ۱۹ راسته اصلی و فرعی،

۱۱ تیمچه، ۴ دالان، ۱۰ سرا و یک میدان می‌رسد معرفی و شرح مختصری در باره موقعیت و بانیان آن، کارکرد آنها در گذشته و حال، وجه تسمیه، و اهمیت تجاری هر کدام و ... آورده شده است.

در فصل هشتم با عنوان «نظارت و امنیت در بازار تبریز در دوره قاجار»، ابتدا پیشینه این مسئله در تاریخ ایران بخصوص در دوره صفویه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و دوره قاجار به طور نسبتاً مفصل بررسی شده است و در لابه لای آن، مسئله امنیت و نظارت در بازار تبریز با ذکر نمونه‌هایی از آن دوره با استفاده از روزنامه‌های محلی شهر تبریز مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

بازار تبریز با ترکیبی عالی از معماری اسلامی و تجارت و تنوع محصولات، تنوع مشاغل و اماکن و نقش انکارناپذیری که مردم آذربایجان و از جمله بازاریان آن، در برهه‌های تاریخی، از جمله دوره قاجار و بویژه در مبارزات ضد استبدادی و ضد استعماری داشته‌اند، قابلیت‌های بسیاری برای مطالعه و بررسی در بر دارد. همچنین ترکیب جغرافیایی و طبیعی و نیز موقعیت اقتصادی و اجتماعی تبریز، سبب شده است که یکی از تجربیات خاص شهرنشینی را در تبریز مشاهده نماییم؛ این تجربه علاوه بر آنکه از ویرانی مکرر و بازسازی مستمر در یک شهر. با عنایت به اینکه تبریز عصر قاجار در نتیجه زلزله سال ۱۱۹۳ ه ق بشدت آسیب دید و پس از آن حادثه، بازسازی وسیعی انجام گرفت، به نظر می‌رسد فرایند مزبور که توأم با تبدیل این شهر به عنوان مقصد و مهد قاجاریه و مقارن با جنگ‌های ایران و روس بوده تجربه‌ای ارزنده است که در مطالعه پیشینه شکل‌گیری فضاهای شهری در تاریخ ایران قابل بررسی و مطالعه می‌باشد. بازار تبریز به عنوان بخش مهمی از فضای کالبدی و اجتماعی تبریز که متأثر از تحولات و تغییرات گسترده آن شهر بوده، در خور مطالعه‌ای جدی است. بازار تبریز به گونه قاجاریه به دلیل موقعیت جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی شهر تبریز و نقش آن در نظام روابط سیاسی و اقتصادی ایران با دنیای خارج، در مقایسه با بازار دیگر شهرهای ایران اهمیت بیشتری دارد.

در کتاب حاضر، چگونگی شکل‌گیری و گسترش کالبدی بازار تبریز و مناسبات اجتماعی درونی آن، با عنایت به مداخله عوامل بسیار پیرنگدار (مانند جنگ‌های ایران و روس، حضور نخبگان سیاسی قاجار در آن شهر و مداخله حکومت و عوامل وی در تکوین کالبد شهری)، نقش و تأثیر بازار و بازاریان در شکل‌گیری و تداوم حرکتهای اجتماعی، سیاسی و نیز گروه‌بندی اصناف و مشاغل و سازمان درونی بازار در عصر قاجار مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

به نظر می‌رسد تغییراتی که در مناسبات اجتماعی بازار این دوره رخ داده، بیشتر متأثر از نتایج بروز بحران‌ها در روابط خارجه ایران و روسیه یا عثمانی بوده که روابط اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده و یا در شرایط ثبات و آرامش، به رشد مناسبات اجتماعی و اقتصادی می‌انجامیده است.

مفاهیم مرتبط با مشاغل مهم در بازار

بازرگان (تاجر)

به معنی سوداگر. مخفف بازاریگان است و مرکب از لفظ بازار که معروف است و گان که برای لیاقت می‌آید. پس معنی بازارگان یعنی کسی که لایق بازار باشد و آن سوداگر است. در اینکه واژه تاجر معادل بازرگان است اختلاف نظر وجود دارد برخی اصطلاح تجار و بازرگانان را به دو مفهوم در نظر گرفته اند: بازرگانان را در مفهوم کلی شامل گروه عمده فروش و خرده فروش و هر نوع معامله گر می‌دانند و اصطلاح تجار را فقط برای گروه عمده فروشان بکار می‌برند حتی بکاران و صرافان را نیز جزو گروه تجار می‌دانند (فلور، ۱۳۶۵، ص ۱۵۲). بازرگان را مترادف با تاجر آورده و معتقدند تاجر کسی است که برای سود کردن بخرد و بفروشد. گروه تجار (بازرگانان) از گروه‌های دیگر بازار ثروتمندتر بوده و مبادرات و واردات را در اختیار داشته اند. با توجه به اوضاع دوره قاجار، تاجران در این دوره به کسانی اطلاق می‌شدند که خودشان را به صدور و ورود کالا برای سود شخصی مشغول می‌داشتند. گاه اتفاق می‌افتاد که به عمال و دولتیان در مقایسه با خانواده‌های دولتی قرض می‌دادند. آنها به هرسنکاري و راستگویی شهرت داشتند. در دوره قاجار تنها تفاوت تجار بازار با پیشه‌وران از نظر ظاهري این بود که تجار قبا می‌پوشیدند و پیشه‌وران سرداري. [لباس مردانه بلندی که پشت آن چین دارد] اما در مکان‌های عمومی مانند قهوه‌خانه‌ها، مساجد و حمام‌ها، تجار جای اختصاصی داشته و احترام خاصی به آنها قائل می‌شدند. بسیاری از تجار در این دوره با ابداعات بسته زندگی می‌کردند و بین خودشان ازدواج می‌کردند.

تاجران در دوره قاجار بر اساس ثروت به سه دسته تجار بزرگ، تجار متوسط و تجار کوچک تقسیم می‌شدند. تجار بزرگ گروه بسیار اندکی را تشکیل می‌داده و به همین دلیل در هر شهر تعداد آنها گاه از چند تن تجاوز نمی‌کرد و تعداد بازرگانان طبقه اول در تبریز به تعداد انگشتان دو دست نبود تا اواخر قرن نوزدهم، هم میزان سرمایه و هم تعداد و هم نفوذ اجتماعی آنها افزایش یافت.